

Roky deväťdesiate alebo správa o literárnom živote

V diskusiách o súčasnom literárnom živote sa postupne vytvoril, možno až osvedčil, návyk porovnávať atmosféru, prax a filozofiu vnútroliterárnych pohybov šesťdesiatych a deväťdesiatych rokov, hoci toto podobenstvo na prvý pohľad pokrivkáva. Akékoľvek porovnávanie má svoje vnútorné riziko v spriemerňovaní, v zaošľovaní ostrých miest, ktoré problém, hodný porovnávania a možno aj obhajovania, vyvolali. Porovnávanie literárneho života medzi obidvoma desaťročiami sa motivuje spravidla návrhom vidieť v siedmich rokoch posledného desaťročia svojou motiváciou, kvalitou a výsledkom obdobnú zlomovú situáciu, aká sprevádzala roky šesťdesiate. Azda za najpodstatnejší problém naznačenej paralely, ktorej sa ujímajú najčastejšie „mladí“ účastníci literárneho života, kritici a publicisti v diskusiách aj na stránkach periodík, vidíme vo veľkorysom, ba možno až nedomyslenom pohybovaní sa v literárnohistorickom priestore (systém, metóda, inštitúcie, ideológia kultúrnych procesov), kam šesťdesiate roky vývinovo patria.

Podobenstvo-zlom, ktorý sa často pripomína, sa v šesťdesiatych rokoch vpojil vo svojej dôsledkovej podstate do udalostí literárneho života v nasledujúcom (sedemdesiate roky) desaťročí s pojmami normalizácia, konsolidácia, s kultúrno-politickými aktivitami na obnovenie systému socialistickej literatúry a na presadzovanie estetiky a metódy socialistického realizmu. Za dôsledok zlomu možno označiť aj vyprázdnenie literárneho života nielen v zložke personálnej, ale aj mediálnej. Zväz slovenských spisovateľov a jeho krajské (regionálne) satelity (odbočky) v štruktúre dobovej kultúrnej politiky zavádzali do kultúrnej praxe nové kritériá na nové literárne umenie a s novými autormi, na čo sa dnes medzi mladými autormi spomína takto: „Za spisovateľa sa vtedy pokladal najmä ten, kto bol členom Zväzu. Pamätám si na všetko, čo vyvrcholilo na mimoriadnom zjazde ZSS: aké bolo ťažké dostať sa do týchto štruktúr, aké ťažké bolo pred rokom 1989 sa aj týmto spôsobom integrovať. I s tým súvisela spomínaná dezintegrácia literatúry. Jednoducho, oficiálna literatúra sa zdráhala prijať mladšiu časť medzi seba. Preto bol aj pokus vytvoriť pri Zväze Klub mladých autorov...“¹ Napokon ide o modelovú situáciu kvalitatívnej premeny akéhokoľvek spoločenského procesu: ten od sedemdesiatych rokov znamenal premenu noetiky a etiky slovenského kultúrneho života v jeho horizontále i vertikále, postulovania „uvádzacích“ ideí i praktického kultúrneho a literárneho jestvovania.

Deväťdesiate roky majú svoju predohru v aktivitách adeptov literárneho života v „Hlase kotolne“, v potrebe zriadiť pre začínajúcich autorov mimo Zväzu slovenských spisovateľov klub a vrcholila – neliterárne – na decembrovom (1989) rozložení jestvujúcej inštitucionálnej spisovateľskej formy, organizácie Zväzu slovenských spisovateľov na budúci Spolok slovenských spisovateľov a Obec spisovateľov Slovenska.

Na počiatku „svojho“ desaťročia deväťdesiate roky – obrazne – v literárnom živote zúročili dotyky politiky, kultúrnej politiky, umeleckých organizácií aj inštitúcií a všeobecnú potrebu rozhy-

¹ René Bílik: záznam z diskusie Generácia v úvodzovkách, Romboid 1996, č. 7.

bať už reálnou situáciou nerešpektovaný „stav vecí daných“ v rozbehnutom literárnom živote. Motivácie na podstatnú premenu praxe v spisovateľskom spoločenstve sú teda vonkajškové a priamo odrážajú zámery celospoločenského pohybu na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov.

Deväťdesiate roky v myšlienke svojej všeobecne pochopenej otvorenosti voči pluralite generačných, osobnostných, filozofických, estetických, skupinových, programových a poetologických inšpirácií v literárnom živote sľubovali – očakávalo sa to od nich ako reakcia na roky normalizácie – osobnostný ruch a programovú mnohohlasnosť, čiže kvalitatívnu výzvu a výmenu. Nazdávame sa, že reálny výsledok posledných šiestich rokov sa premieta do pohybu v kruhu a charakterizuje ho akýsi krč. Ideologické (politické) a umelecké sa dostáva do dotykov, ktoré „personalizovaný“ a „inštitucionalizovaný“ literárny život desaťročia vníma rozporuplne aj sporne.

Ambiciózny organizátor literárneho života, šéfredaktor časopisu RAK Peter Darovec (1970) sa opýtal svojich generačných partnerov počas diskusie Literatúra rokov deväťdesiatych – výnimočná alebo svoja? i na toto: „Myslíte si, že deväťdesiate roky sa naozaj dajú označiť za prelomové obdobie?“² Dostal odpovede, ktoré vypovedajú nepriamo aj o empirizme zástupcov „mladej“ literárnej vedy: jedna z odpovedí vypovedala o pocitovom prijímaní reality, teda o tom, že „je to 'svoje' obdobie“ (S. Chrobáková). Darovecova otázka navodila však aj možnú krajnú reakciu, paradoxne odvodenú zo štúdia literárnej histórie, ale tento raz bez argumentov, podľa ktorej „si nemyslím, že by to bolo prelomové obdobie“ (D. Kršáková), a napokon aj reakciu, zamýšľajúcu sa nad kontextovými súvislosťami: „deväťdesiate roky majú naozaj iné parametre ako šesťdesiate, ale aj osemdesiate roky“ (Z. Prušková).

Pripomenutie si diskusií ako častej a nateraz aj produktívnej a potrebnej formy uvažovania o stave vecí literárnych aj autorských v reálnych súvislostiach minulosti a budúcnosti treba prijať s uznaním, toleranciou aj porozumením. Ide vždy o stretanie sa rôznorodo cielených poznání, hodnotení aj sebaidentifikácií už i preto, lebo ide o reakciu na stav vnútorného rozkladu a pomalého, zložitého, v spore vedeného opätovného konštituovania literárneho života v jeho súradniciach, podľa všeobecných verbálnych želaní demokratického, rozumej prirodzeného a otvoreného literárneho fungovania diela, autora a kultúrnej praxe.

Nazdávame sa, že porovnávanie pohybov i procesov medzi deväťdesiatymi rokmi a desaťročiami pred nimi naráža azda na základnú metodologickú nedôslednosť: nerešpektovanie vývinových, estetických a systémových daností literatúry v rokoch 1945 až 1989, jej periodizačných schém a preto aj nedopovedaností, ktoré deväťdesiate roky vo svojej časovej „empírii“ musia poznať, ale už sa s nimi nemusia „vo svojom čase“ prelínať, opakovať ich alebo sa s nimi dostať do kontaktu. Literárna história napovedá to, čo mladá literárna kritika a publicistika obchádza. Zbytočne. Napokon listovanie v novom periodiku Literika (vydavateľ Národné literárne centrum) naznačuje, že „staršia“ časť literárnej obce sa usiluje priestor deväťdesiatych rokov pomenovať ako kontinuitný v národnej kultúre, dať ho do prirodzených súradníc s literárnym procesom povojnových rokov.³

Diskusné úsilie obidvoch strán – starší aj mladší – rešpektuje skutočnosť, že sa zmenilo (?) postavenie autora i literatúry v spoločnosti. Zámer obidvoch strán však musí rešpektovať aj povojnové biele a novovznikajúce biele miesta, ktoré pretrvávajú okolo literárnohistorického a kritického kontextu exilovej a domácej neoficiálnej literatúry, okolo fyzických osudov periodík,

² Literatúra rokov deväťdesiatych – výnimočná alebo svoja?, RAK 1996, č. 2.

³ Stanislav Šmatlák, Jozef Špaček, Peter Darovec: Potreba nového čítania. Trialóg o súčasnom vnímaní slovenskej literatúry, Literika 1996, č. 2.

„preriedenej“ autorskej tvorby a zamlčanej autorskej dielne.

Isto, literatúra má svoj čas a svoju „filozofiu“. Do hmatateľného priestoru medzi tým, čo bolo a tým, na čo sa čakalo, vstupujú „mladí“ tradičným spôsobom: identifikujú sa ako spoločenstvo, keď hneď nie ako generácia („v úvodzovkách“), a identifikujú predovšetkým seba v literárnom živote (J. Urban, I. Kolenič a poézia deväťdesiatych rokov; E. Hlatký, I. Otčenáš, P. Juščák a próza deväťdesiatych rokov; J. Urban, S. Chrobáková, M. Reisel a kritika deväťdesiatych rokov). Ani neprekvapuje, že sa tak „robí“ spravidla nástrojmi negácie. V diskusiách sa otvára problém „generácie v úvodzovkách“, rekonštruuje sa literárny život cez pohyb vo „vlnách“, v literárnych druhoch, zostáva neistota okolo exilovej tvorby, ale predovšetkým sa buduje široký, verme, že nie neprekročiteľný, „potok“ medzi filozofiou literárneho bytia starších a mladých tvorcov. Hlučne sa hovorí o kontexte a prehliada sa kontinuita, vyberajú sa jednotlivci, ale nevníma sa ich vývinová os (R. Sloboda, P. Vilikovský, „osamelí bežci“). Mladá kritika sa uzatvára do seba, meria sa sama sebou, ale uvažuje triezvo o hodnote sebou vytvárajanej: „Samotné spochybnenie tradície, búranie konvencií, narúšanie archetypov nie je zárukou hodnoty.“⁴

Zastúpenie najmladšej a mladej literárnej pospolitosti mapuje literárny život a „literárny“ terén, do ktorého vstúpila. Konštruovaná mozaika ich zistení v diskusiách vytvára pôdorys „generačných“ istôt na počiatku: nie sme generácia spojená literárnym programom, nachádzame si spôsob presadenia sa v literatúre, „dnes je medzi nami taký veľký záujmový, názorový, hodnotový rozptyl, že to zrejme tiež o niečom vypovedá“⁵. Názorový a estetický i filozofický rozptyl mladých tvorcov vyvoláva odmietanie literárneho života minulých desaťročí a priam živelné dobiehanie, ba možno aj zaujatie sa za postmodernu, hoci na tento „ošial“ jestvuje vo vlastných radoch triezvy názor, s ktorým nemožno nesúhlasiť, pretože ide o úsilie „zaplniť vyprázdnený priestor po násilnej smrti moderny tak problematickým postmoderným diskurzom...“⁶

Reálny stav diskontinuity v rovinách literárneho života však má predsa len svoje pevné miesto. Považujeme zaň potrebu vo vlastnej generácii hľadať autorov a texty, ktoré sú z ich pohľadu plastických dôkazom novej hodnoty. Zvláštna situácia – akoby z kola von – sa vytvára okolo prózy Petra Piššanka: „Mňa už má každý plné zuby, lebo na Slovensku je momentálne 'prepiššankované'...“⁷, ale aj situácia príbehu, jeho devastácie sa začína P. Piššankom: „Vieš čo, s Piššankom je to trochu problém. Myslím, že keď chceme o ňom rozprávať, tak začnime poviedkou Súdrh Bozonča - ideálna pracovná sila...“⁸ Napokon rozporne prijímaných autorov, literárnej estetiky za hranicou vkusu má najnovšia a najmladšia literatúra posledného desaťročia (a v próze) viac. Zdá sa, že niet príčin a ani nenastal stav na moralitné či generačné lamentácie, ale potreba analýzy estetickéj krízy prozaického textu (otvorenie diskusie o potrebe nového čítania by našlo svoje sentencie i v tejto súvislosti). Nielen P. Piššanek, I. Kolenič, M. Kasarda, ale aj J. Bodnárová, či P. Rankov, V. Balla budú, podľa všetkého, stále naliehavejšie sústreďovať na svoju tvorbu pozornosť generačnej kritiky. Deštrukcia, povedzme príbehu či len príbehu, musí mať svoj pozitívny následok a možno ním bude starý dobrý návrat k príbehu. Literárna tvár mladej produkcie okrem úškrnu zatiaľ neponúka nič zo svojich krás. Krízu literárneho života môžu samoúčelný experiment a prázdne gesto spomaliť, skomplikovať, ba možno aj pozastaviť, ale nie vyriešiť. Napokon Marián Reisel vidí situáciu takto: „Celkový stav slovenskej literárnej obce je disharmonický. Nie je tu pluralita, ale disharmónia. Celá súčasná slovenská literatúra, či už sa to týka mladých alebo star-

4 Stanislava Chrobáková v diskusií Literatúra rokov deväťdesiatych - výnimočná alebo svoja?, RAK 1996, č. 2.

5 Stanislava Chrobáková v rozhovore Generácia v úvodzovkách, Romboid 1996, č. 7.

6 Pavol Matejovič: Viac odvahy k premýšľaniu, RAK 1996, č. 1.

7 Peter Piššanek v rozhovore Tak sa vám prezradím..., RAK 1996, č. 2.

8 Pavol Minárik, RAK 1996, č. 2.

ších, hľadá svoju tvár, svoju podstatu, stále hľadá svoju otázku.⁹ Nemožno nesúhlasiť, ale rovnako si treba želať, aby sa riešenie našlo v priestore literárneho života, jeho prostriedkami a pre kvalitnú literatúru.

⁹ Marián Reisel, Romboid 1996, č. 7.